

LENGYEL ANDRÁS

Ignotus Neovojtinái és József Attila

AZ ALAPOZÓ KÖLTÉSZETBÖLCSELET FORRÁSAIHOZ

Füzi Lászlónak

1

A tartósan külföldön élő, félig-meddig emigráns Ignotus Hugó az 1920-as években a magyarországi szellemi életben is jelen maradt. Megtartotta főszerkesztői posztját a Nyugatnál, s ott is, más lapokban is viszonylag rendszeresen publikált. Befolyása az ügyek menetére ugyan kétségkívül csökkent, de ez nem változtat azon, hogy a magyarországi olvasók számára a legkülönfélébb dolgokról változatlanul elmondhatta véleményét. 1926 második felében például, több más írása mellett, *Neovojtina* alcímű cikksorozatában aktuális esztétikai fölfogását is kifejtette. E körbe tartozó cikkei, persze, alkalmi jellegű írások, de van benső kapcsolódásuk, összetartozásuk, teoretikus előföltevései és elvei pedig megfoghatók. Az első *Neovojtina* (még kötőjelesen írva, *Neo-Vojtinaként*) a Nyugat 1926. július 1-jei számában jelent meg, *Költés és való* címmel. Írása azonnal vitát, érdeklődést váltott ki: Pikler Gyula, Ignotusnak régi barátja s elveinek pszichológiai igazolója és ösztönzője válaszolt rá „*Költés és való*” címmel, *Feleletet Ignotusnak* alcímmel a Nyugat következő, július 16-i számában. A sorozatot azonban ez nem akasztotta meg, Ignotus Pikler reflexiói ellenére is folytatta elvei bemutatását. Az augusztus 16-i Nyugatban *Művészetek és lehetőségek* címmel már megjelent a *Neovojtina* 2. „paragrafusa”, s ennek első mondatából az is kiderült, hogy előre megtervezett sorozatot írt: „E tanulmánystenoqramm harmadik paragrafusa a versről kíván majd szólni – csak előbb, másodikul, egy kis kitérés a versetlen vers körül” (Ignotus 1926b: 243.). A sorozat előre beharangozott harmadik része *Vers és verselés* címmel a szeptember 16-i számban jelent meg. S mint utólag kiderült, ez a „neovojtina” nevezetes írás lett. Már terjedelme is nagyobb, mint az előző részeknek, de hírnevét természetesen nem ennek a ténynek köszönheti, hanem annak, hogy ez az a cikk, amely – a Nyugat olvasói számára – „fölfedezte” József Attilát. A cikk végén ugyanis Ignotus idézte a nevezetessé vált *Tiszta szívvel* teljes szövegét (csak a címet hagyta el), s ki mondta: „van egy húsz vagy hány éves kis magyar költő: József Attila. Ennek szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dűnnyögöm és mormolgotom egy versét”, majd, a vers idézése után, így folytatta: „Gyönyörű szép – s ez a vers nem lett, nem lehetett volna meg, ha előtte nincs népdal és expressió, verses vers és szóval mondó vers. Íme, a verses vers visszatértét nem is kell kívánni, mert mire megjósoltam, már el is következett” (Ignotus 1926c: 469.). Nem kétséges, az egyik legnagyobb elismerés ez, amit életében József Attila kapott. Ignotus reagálása ugyanis már-már himnikus vallomás a versről, s az elismerés súlyát növeli, hogy nem egyszerűen „gyönyörű szép”-nek mondja, hanem egyben egy iro-

dalomtörténeti „szükségyszerűség” reprezentatív megnyilatkozásának is tartja. Olyan versnek, amely önmagában is egy fejlődéstörténeti lehetőség megvalósulása – s így magasrendű igazolása.

Maga a sorozat, persze, e híressé vált cikkel nem zárult le, Ignotus folytatta elvei kifejtését. A Nyugat 1926. karácsonyi számában *Nyelv és írás* címmel megjelent a Neovojtina „ötödik” darabja is. (A „negyedik”, érdekes mód, hiányzik: ezt Ignotus vagy meg sem írta, vagy közlése valamiért elmaradt. De a karácsonyi cikk alcímében szereplő szám akár egyszerű tollhiba is lehet.)

Ignotus és József Attila személyes viszonya, amelynek a harmadik „neovojtina” csak a „látható” csúcását jelenti, viszonylag jól rekonstruálható. Tudjuk, 1926 első felében, Bécsben ismerkedtek meg: a bécsi magyar emigráció akkor s ott ismerte meg és fogadta be a Szegedről oda került ifjú költőt. Ennek erősen tömörített történetét egy 1926. augusztusi levelében maga József Attila adta elő: „Életem eddigi folyása nagyjából ugyanaz, ami már előbb is a csavargók védjegye alatt iktattatott. Bécsben hamar megszerettek jobb és baloldaliak egyaránt, Lukács Görgy, Ignotus, Balázs Béla, Lesznai Anna, Hatvany Lajos báró az ismertebbek közül. Hatvany már Bécsben meghívott magához Lainzba, ahol a Hermes villában a volt császári vadaspark közepén, Kaiserim Elisabeth kastélyát lakja. Lesznai Annánál három hétig vendégeskedtem, így amint ezekből látszik új barátaim éppúgy szeretnek illetőleg éppoly szívesen látnak, mint valamikor János Bácsi” – ti. a levél címzettje, Espersit János (JAlev 116.). Ezt a képet a bécsi időszakra vonatkozó emlékezések is megerősítik, sőt belőlük az is kiderül, hogy Bécsben az ifjú költő fölfedezője, a Szegedről az osztrák fővárosba ellátogató Juhász Gyula is összejött az emigránsokkal, így Ignotusszal is (vö. Lengyel 2005a).

1926 őszén, a harmadik „neovojtina” megjelenésekor, persze, József Attila már nem Bécsben, hanem Párizsban élt, az Ignotusszal kialakult kapcsolat azonban nem számolódott föl. Leveleztek, sőt – mivel *pro forma* Ignotus még a Nyugat főszerkesztője volt – verseit is megküldte neki, meghódítani akarván a Nyugatot. Egy keltezetlen, de bizonyosan 1926. október 22-e előtt született, Gáspár Endréhez írott párizsi levelében például ilyen, szempontunkból fontos passzusra bukkanunk: „A küldött versek közül a keresztrel jelölteket add át Fényes Bácsinak [Fényes Samunak, a Diogenes szerkesztőjének], azért nem küldöm egyenesen néki, mert akarom, hogy elolvasd őket akkor is, ha Fényes Bácsi nem közölné, bár ez nem fontos, mert most van nála elég versem; *a fennmaradót (egyet) pedig add át Ignotusnak, néki egyidejűleg elküldöm a többit*, de nincs több ilyen vékony papírom és nem akarom, hogy vastag papírral terheljem zsebemet, melyet ily esetben portónak neveznek. S egyidejűleg *mondd meg nekik, hogy aki ilyen levelet tud írni, az már nem költhet népdalokat*” (JAlev 128.). Sajnos, e levél keletkezésének pontos időpontja egyelőre nem állapítható meg, de valószínű, hogy ez is, az Ignotusnak közvetlenül elküldött versek kísérőlevele is már Ignotus szeptember 16-i cikkének megjelenése után született. Azaz: Ignotus még személyes bécsi találkozásuk élményének hatása alatt írta meg „fölfedező” cikkét. S Ignotusnak az október 22-én írott válaszából egy sor további dolgot is megtudunk. Kiderül mindenekelőtt, hogy Ignotus nem volt abban a helyzetben, hogy a Nyugat-beli megjelenést lehetővé tudja tenni védencének. (A *Tiszta szívvel* sajátos újraközlése, méltatásba „csomagolt” publikálása csak az osváti szigor egyszeri kijátszásaként értelmezhető.) Véleményéből azonban nem csinált titkot: „Hogy nekem mi a Rólad

való véleményem, azt nemcsak Te tudod, hanem Osvát és Gellért is tudja” (JAlev 129.). Ebben a mondatban persze nem az most az érdekes, hogy Ignotus véleményét a Nyugat szerkesztését végző Osváték is ismerték (ezt, ha máshonnan nem, a harmadik *Neovojtinából* ismerniük kellett), hanem az, hogy ezek szerint ezt a véleményt maga az érintett is ismerte. Ignotus tehát még Bécsben, személyes érintkezésük idején előszóban is elmondta a fiatal költőnek. József Attila ugyanis a Nyugat-beli cikket *ekkor még nem ismerte*. Alighanem erre a tényre utal már Ignotus levelének nyitó megjegyzése is: „Kedves fiam, nem tudom, tudod-é, hogy a Nyugat idén oktb. 1én megjelent számában s ott egy kis tanulmányomban egyik versedet lenyomtam, idéztem s Rólad ott magamat szívem szerint ki-beszéltem” (JAlev 129.). Ignotus e kérdést azért fogalmazhatta meg, mert József Attila versküldő levelében nyilván nem reflektált a cikkekre, nem adta annak jelét, hogy ismeri az őt dicsérő közleményt. S Ignotus sejtelve nem is volt alaptalan; sőt mint egy másik levélből kiderül, József Attila még november elején sem olvasta a cikket. Nővérének, Jolánnak írott, november 2-i levelében van egy ide tartozó beszédes passzus: „Ignotus levelét küldöm itt mellékelve, ha akarod megveheted a Nyugat okt. 1-i számát, sejtelmem sincs, hogy mit írt rólam. Nagy rosszat nem, az bizonyos. Most küldtem néhány verset a Nyugatnak, de azt hiszem kilátástalan, hogy tőlem megjelenjék valami a Nyugatban, előző viszonyunk folytán. Ha megveszed a Nyugatot, küldd el, kíváncsi vagyok rá” (JAlev 131–132.). Jolán válasza erre a kérésre csak november 20-án született meg (a címzett nyilván napokkal később kapta meg). A Nyugatot ugyan nem küldte meg öccsének, de idézte a költőre vonatkozó részt, ezzel a fölvezetéssel: „Ignotus a következőket írja a Nyugatban rólad Vers és verselés c. cikkében: (arról ír, hogy a vers most egy darabig megfürdik a versetlenségben, hogy később üdén, frissen és sokat tanultán visszatérjen a verselt vershez, mintahogy a képirás a kubizmuson, expresszionizmuson át tért vissza a realizmushoz, sőt az akadémiához s az aktuális zene máris kacérkodni kezd a régimódi zárt melódiával.” Majd idézi a költőre vonatkozó részt, de nem teljesen pontosan. A versidézet pl. pontatlan és rövidített, s zárójelben melléje van applikálva egy kérdés is: „ismered ugye?”, az egész szöveg végére pedig Jolán odajegyezte a megjelenés valódi dátumát: „Szeptember 16.-i Szám” (JAlev 134–135.).

József Jolán e levele a „lényegét” illetően megadta a szükséges információt. József Attila örült is neki, sőt önpropagandájában utóbb föl is használta. Galamb Ödönhöz írott, 1927. január 23-i levelében már így dicsekedett: „Itt megjegyzem, hogy közben Bécsben, még tavaly Fényes Samu a Diogenesben írt rólam egy cikket, s hogy a Horger által inkriminált verset teljes egészében idézi Ignotus (egyik tanulmányának keretén belül) a Nyugat 1926. szept. 16-i számában” (JAlev 150.). 1927. április 9-re tervezett, de meg nem valósult párizsi estjének második programpontja pedig – március 12-i levele szerint – ez lett volna: „Egy-egy cikk Ignotustól és Móra Ferentől rólam” (JAlev 165.). Annál meglepőbb, hogy 1927. május közepén még mindig nem volt kezében a Nyugatnak őt méltató száma. Május 18-i levelében legalábbis a róla írott kritikákat kérte nővérétől, s itt külön megemlíti – a francia nyelvű levélben, *magyarul* – Ignotus cikkét: „És a rólam megjelent egyéb nagyobb cikkeket is! (Ignotus, Ma Este)” (JAlev 192.). Ám, s ez a sors érdekes dramaturgiája, ez a kérése sem vezetett eredményre. Jolán keltezetlen, de valamikor május 28-a előtt írott válaszában a következőket olvashatjuk: „Kedves Gyerekem itt küldöm a kért dolgokat de nagyon szeretném mindegyiket viszontlátni. Az egyik Nyugatot egyszer

elvitted tőlem és nem is hoztad vissza, a másiktól pedig egyik levelemben Ignotus sorait rólad szóról szóra leírtam, *tehát azt nem is küldöm el*” (JAlev 194.).

Nagyon valószínű tehát, hogy a Nyugat szóban forgó száma, benne a harmadik „neovojtinával” csak 1927 őszén, Párizsból hazatérve került József Attila kezébe.

2

Ignotus megbecsülő gesztusának története azonban ezzel egyáltalán nem zárult le. Már Gaál Gábor híres cikke is, mely az Uj Kelet 1926. november 2-i számában jelent meg, valószínűleg e gesztusnak köszönhető létét. Gaál legalábbis maga utal Ignotus szerepére: „*Tiszta szívvel* a címe egy magyar versnek, mely a nyár folyamán jelent meg a budapesti Nyugat egyik számában, nem éppen a közlésre szánt versek helyén, hová a szerkesztő osztja be a verseket, hanem egy elméleti írásban. Az elméleti írás a versnek, főképp a mostanában újnak mondott szabadversnek poétikai értelmezésével foglalkozott, s a cikkíró, Ignotus, a cikke végén amúgy mellékesen idézte, bár tulajdonképpen kiesett az elmélkedés eredeti keretéből, s úgy emlékezett meg róla, mint egyéni szeretetének egy különös gyöngyéről, amely azonban a nagy versek megbecsülésére tarthat számot” (KJA 1:95.). Majd, a cikk egy másik helyén, még egyszer visszatér Ignotus szerepére: „Itt [ti. Bécsben] fedezte fel [a *Tiszta szívvel*-t] a magyar vers egyik legkitűnőbb hallója, s juttatta tovább a vers megbecsülésének szeretetét Ignotus a Nyugat hasábjaira” (KJA 1:95.). Gaál Gábor e cikkét, ma már tudjuk, több más hasonló megnyilatkozás követte: a versnek, már a költő életében külön recepciója keletkezett. Az ignotusi gesztus igazi története azonban nem is magában a recepcióban mutatkozik meg, hanem – mint erre már Tverdota György fölfigyelt – a fogadtatástörténet *interiorizációjában*, abban a módban, ahogy József Attila beállítódását, s így pályája alakulását ez a gesztus befolyásolta. A *Tiszta szívvel* volt ugyanis az a verse, amiért a Horger-affér bekövetkezett, s ez a vers volt az is, amely megnyerte szerzője számára Ignotusnak (s a bécsi magyar emigráció irodalmár hangadóinak) elismerését. A vershez való viszony, a vers diametrálisan ellentétes értelmezései pedig abba az irányba lökték az ifjú költőt, amelyet az elutasítás és az elfogadás együttes játéka, mint egy lehetséges pályáivet jelölt ki számára (vö. Tverdota 1998. 46–62.).

Szemponktunkból azonban talán még ennél is fontosabb, hogy e folyamatban József Attila számára szinte kezdettől Ignotus *nyilvános* gesztusa, *cikke* testesítette meg a pozitív pólust. Láttuk, már a Galamb Ödönnek írt, 1927. január 23-i levelében is Horgerrel szembeállítva emlegette Ignotus gesztusát. Az évek multával pedig nem csökkent, sőt egyre inkább megszilárdult ez az önértelmező logikája, mi több, ez én-ontológiája meghatározó szerkezeti eleme lett. A Magyar Közéletnek adott, 1933. január 16-i interjújában (*Három fiatal írónk így látja az életet*) már kerek elméletként adja ezt elő: „Valamikor tanár akartam lenni, de Horger Antal, a szegedi egyetem magyar nyelvésze kijelentette, hogy amíg ő él, nem lesz belőlem tanár, mert aki ilyen verseket ír, arra nem lehet bízni a jövő generáció nevelését. Ugyanarról a versről mondta ezt, melyről Ignotus a következőket írta a Nyugatra: »...szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dűnnyögöm és mormolgom...« »gyönyörű szép, és ez a vers nem lenne és lehetett volna meg, ha előtte nincs népdal és expressió, verses vers és szóval mondó vers«” (KJA 1:276.). A *József Attila nem hajlandó meghalni!* című, fél évvel későbbi másik interjújában (A Hir, 1933. júl. 4.), a beszélgetés újságírói fölvezetésében – de nyilvánvalóan a költő információi alapján! – ugyancsak

ugyanígy bukkan föl a vers körüli harc. „S talán már régen tanár lenne – mondja itt róla az újságíró –, ha egyik tanárja nem téríti el erőszakkal ettől a szándékától. Ez úgy történt, hogy [az] egyik szegedi lapban közzétette »Nincsen apám, se anyám« kezdetű, azóta nevezetessé vált versét. Ezt a verset Ignotus egészében idézi a Nyugatban, »Vers és verselés« című tanulmányában, s a magyar népi költészettel egybeforrt modernség tökéletes mintaképeként állítva elének, így beszél róla” (itt az újságíró idézi Ignotus szavait), majd hozzáfűzi: „Erről a versről hét cikket írtak eddig!” (KJA 1:314.). A vers ellentétes fogadtatása tehát immár sorsmeghatározó mozzanatként bukkan föl az önértelmezésben, Ignotust nevezve meg a pozitív pólus képviselőjeként. S hogy mindez nem csak pillanatnyi, múltó vélekedése volt, mutatja, hogy később is hasonló módon interpretálta élete alakulását. A Braszói Lapoknak adott, 1936. július 5-i nevezetes interjújában (önmaga és költészete egyik legszebb megjelenítésében) így idézte föl költővé válását: „Mint költőt, *Juhász Gyula* fedezett fel Szegeden és ő írta első kötetemhez az előszót. A »*Nyugat*«-ban első versem 1923-ban jelent meg. Ekkor *tizennyolcéves voltam*. Később Ignotus írt rólam és Hatvany Lajos is felfedezett Bécsben” (KJA 1:421.).

Ignotus szerepének legkiérleltebb, mondhatnánk klasszikus megfogalmazását mégis a *Curriculum vitae* (1937) adja. Ez – a Horger-affér elmondása után – a következőképpen beszél Ignotusról: „Sokszor emlegetik a sors iróniáját s itt valóban arról van szó: ez a versem, Tiszta szívvel a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla, Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította nem egy ízben »a kései korok számára«, Ignotus pedig »lelkében dédelgette, simogatta, dűnnyögte és mormolgatta« ezt a »gyönyörűszip« verset, ahogy a Nyugatba írta róla és ezt a verset tette Ars poeticájában az új költészet mintadarabjává” (Varga összeáll. 2005. 246.).

Ignotus alkalmi cikke tehát József Attila önértelmezésében sorsa és költészete egyik meghatározó mozzanatává szerveződött, s a törést okozó Horgerrel szemben a pozitív pólus szerepét kapta. Csak a bűnbakkereső utókor sajátos logikájának eredménye, hogy a figyelem többnyire nem erre a pozitív szerepre irányul, hanem fixálódott Horger Antal körül. Pedig, mint látni fogjuk, az életművet nem Horger, hanem Ignotus befolyásolta meghatározó módon.

3

A harmadik *Neovojtina* lélektani – affirmatív, megerősítő – funkciója egyértelmű; ennyit a tények pusztá felsorolása önmagában is kétségtelenné tesz. Ha a cikk szerepe csak ennyit lett volna, már ez is előkelő helyet biztosítana neki a költő életében. De ennél többről volt szó, Ignotus gesztusa és érvelése magát az alakulóban lévő alkotói beállítódást is jelentősen befolyásolta.

Mindenekelőtt: segített eldönteni a hogyan tovább kérdését. Németh Andor emlékezéséről tudjuk, hogy 1926 első felében Bécsben, József Attila még „Erdélyi József és Kassák stílusa között” „ingadozott”, hol „népdalt” írt, hol kassákos verseket (vö. Németh 1973. 621.). S bár Németh azt is elmondja hogy ő maga is igyekezett meggyőzni a költőt arról, „hogy a maisták versteóriája steril, és nem folytatható” (Németh 1973. 621.), s ez alighanem hatott is a költőre – ez az avantgárdtól távolító meggyőzési kísérlet nem önmagában, nem közvetlenül s főleg nem gyorsan fejtette ki hatását. A Párizsba elkalandozó költő, ha ideiglenesen is, még a francia avantgárd egyik félmarginális csoportosulásában talált tár-

sakra. Sőt még Párizsból hazatérve is egy ideig avantgárd ortográfiájú (kisbetűs, központozás nélküli) *Nincsen apám se anyám* kötet összeállításán dolgozott (vö. Lengyel 2005b). Valamikor 1928 tavaszán azonban föladta ezt a tervét, s az 1929 februárjában megjelenő *Nincsen apám se anyám* kötet már egy merőben más, avantgárdon túli poétikát képvisel. Hogy mi állott e döntő jelentőségű fordulat hátterében, nem könnyen tisztázható kérdés – egyetlen okra visszavezetni valószínűleg nem is lehet. Bizonyos például, hogy a fordulatban szerepe volt a Nyugathoz, s mindenekelőtt Osvát Ernőhöz való közeledésének is: Osvát személyes hatásáról külön tanulmányt lehetne s kellene írni. Egy dolog azonban mindenképpen vitathatatlan: a *Nincsen apám se anyám* kötet nagyjából-egészéből azt a költészeti modellt képviselte, amelyet Ignotus a *Tiszta szívvel*nek tulajdonított. A kötet egészében bizony „a népdal” és „az expressió”, a „verses vers és a szóval mondó vers” egyéni, csak az ifjú költőre jellemző szintézise. Egy avantgárdon túli, de attól egyáltalán nem független, annak számos eredményét hasznosító poétika színvonalas dokumentuma. Az eddig megismert tények ismeretében tehát aligha hihető, hogy e modell kialakításában ne motiválta volna őt Ignotus föltétlenül méltányoló, s egyértelműen ebbe az irányba mutató értelmezése. (Erre utal egyébként a kötet cím megválasztása is, amely az oly fontossá lett *Tiszta szívvel* első sorát teszi meg a kötet emblémájává.)

Maga a fordulat, konkrétan tudjuk, Ignotusra figyelve ment végbe. 1927 őszén, Párizsból hazatérve, új kötetének tervét bejelentve, a Magyar Hirlap újságírójának nyilvánosan is eldicsekedett Ignotus cikkével: „Noha még egészen fiatalember [ti. József Attila], máris ritka sikerrel dicsekedhetik, amennyiben egy verséről, amely mindössze húsz sor, tanulmányt írt két olyan előkelő író, mint Ignotus és Juhász Gyula. – A vers? – Címe: *Nincsen apám, se anyám*. Most ezen a címen adja ki verseit” (KJA 1:105.). Azaz, Ignotus cikkét és saját készülő kötetét ő maga kapcsolta össze, jelenítette meg együtt – a nyilvánosság számára is.

S a Magyar Hirlap *Mi készül?* rovatának e kis híre számunkra még egy szempontból érdekes. Valószínűsíti, ami amúgy is természetes: József Attila hazatérve immár magát a Nyugat-számot is kézbe vette s Ignotus cikkét végre egészében elolvasta. Megismerte annak érvelését is, nemcsak a rá közvetlenül vonatkozó mondatokat.

4

A *Tiszta szívvel* „kivételes életrajzi és befogadástörténeti pozíciója”-t már Tverdota György is fölismerte (Tverdota 1998.59.), s félig-meddig Ignotus gesztusának fontosságára is fény derült már. Az értelmezés azonban jórészt megmaradt egy kultusztörténeti interpretáció kereteiben, s így egy sor összefüggés óhatatlanul elsikkadt. Ám Ignotus cikke elsődlegesen nem kultikus szöveg, sőt még csak nem is „egyszerű” kritika: a cikk – sőt az egész Neovojtina-sorozat – lényege szerint teoretikus írás. Egy „új” poétika kifejtése. A szöveg elméleti dimenzióit, láttuk, már a filozófiai iskolázottságú Gaál Gábor észrevette, s jóval később a harmadik Neovojtinát maga József Attila is Ignotus *Ars poeticájaként* emlegette. Óhatatlanul fölmerül tehát a kérdés: volt-e Ignotus poétikai elképzeléseinek teoretikus recepciója? Azaz, konkrétan fogalmazva át a problémát, befolyásolta-e a költő művészetből-cseleleti gondolkodását?

Ha József Attila 1928 és 1930 közt írott értekező szövegeit ilyen szempontból tekintjük át, akkor itt-ott Ignotus nevére is rábukkanunk. Az *Ady-vízió*ban, amely A Toll 1929. au-

gusztus 18-i számában jelent meg, egy rész Ignotusszal is foglalkozik (JATC 1/1:163.). Az aktuális vitahelyzetből következően persze itt nem valamelyik *Neovojtina* kerül szóba, hanem egy másik, az „Ady-revíziós” vitában publikált Ignotus-cikk. De érdekes, hogy József Attilának ebben az erősen kritikus hangoltságú cikkében az egyik legpozitívabb jellemzést Ignotus kapta. Márai Sándorra utalva mondja ki például, hogy „Ignotus írására inkább ráüthetné a remekmű bélyegzőjét Márai Sándor”, mint a Kosztolányiéra (JATC 1/1:163.). Ám, vitacikkének logikájából következik, hogy e kontextusban Ignotusszal sem ért egyet: „Ignotus okfejtése Ady mellett világos, szabatos, mégsem helyeselhetem irodalompolitikai megfontolásai miatt. Helytállni Adyért általánosságban ma már nem kell s a művészettől merőben idegen kisajátító törekvésekre való tekintettel nem is tanácsos” (JATC 1/1:163.). Ám amit itt számon kér Ignotuson, ti. az Ady-életmű részletekbe menő kritikai átvizsgálását, arra – saját megfogalmazása szerint – „éppen Ignotus gondolatmenetének értelmében érdemes Ady” (JATC 1/1:163., 164.). Ha tehát tudjuk, hogy az „Ady-revízió” kérdésében maga József Attila is azok közé tartozott, akik Kosztolányival szemben Ady mellett foglaltak állást, akkor azt kell mondanunk, hogy a lényegét illetően Ignotusszal állt egy oldalon. S csak az alapvető egyetértésen belül különítette el tőle a saját álláspontját.

Érdekes az is, hogy másik vitairatában, a Babits-ellenes pamfletben (A Toll, 1930. január 10.) szintén van egy – pozitív – Ignotusra való utalás. „Ignotus után szabadon: akasszanak föl, ha értem, de nyelvünknek ennél rútabb, szutykosabb, tehetetlenebb és alantasabb mozdulatát még nem vettem fülembe” – írja itt Babitsnak *Egyfajta kultúra* című verséről (JATC 1/1:218.). Itt Ignotusnak *A fekete zongoráról* írott elhíresült mondata idéződik föl – de visszajáról. Ignotus logikája ugyanis az volt, hogy akasszák föl, ha érti Ady versét, de az szép: József Attila viszont Babits versét nem szépnak, hanem rútnak ítélte. Visszautalás (s egyben: visszajára fordítás) ez tehát – nem igazolja a verset, hanem leleplezi, de Ignotus nevezetessé vált gesztusára rájátszva. (Ez, értelemszerűen, azt is jelenti, József Attila ismerte Ignotusnak *Kísérletek* című, 1910-ben megjelent kötetét, vagy – ami valószínűbb – Ignotusnak a Nyugat 1928. június 16-i számába írott, *Ady körül* című önkomentárát, amely jórészt e szlogen körül forog.)

E két explicit hivatkozásból persze messzemenő következtetéseket nem lehet levonni: emlegeti Ignotust, de az őt méltató harmadik Neovojtinára konkrétan nem hivatkozik. Akár arra is gondolhatnánk tehát, hogy ilyen hatás nem is volt. Merőben más kép áll azonban össze a két gondolkodó viszonyáról, ha nemcsak a harmadik Neovojtinára, hanem a sorozat összes, 1928-ban publikált darabjára figyelünk, s az első, a második, a harmadik és az „ötödik” Neovojtina szövegének ismeretében olvassuk végig az 1928–30-ban született József Attila-értekezéseket. Ekkor kiderül, hogy *A művészet metafizikájának* (s a rá épülő írásoknak) az egyik központi jelentőségű elve – jelöletlenül ugyan, de – Ignotustól származik.

Az értekező szövegek 26. számú, ...*az esztétika éppen ezért nem juttathat el...* kezdetű töredéke, az úgynevezett hosszúfogalmazvány egy helyen *valóság és ihlet* viszonyáról beszél. „Az ihletről – mondja itt József Attila – már tudjuk, hogy egyetlen valóságélelemet végtelenné mélyít, határolt végtelenséget alkot. Ezt röviden úgy fejeztük ki, hogy az ihlet teljes valóságfogyatkozás, ami azt jelentette, hogy az ihlet egyetlen valóságélelemet teljes valóságnivá növeszt, és ezzel a teljesvalóságnivá növesztett valóságélelemmel a valóság

többi meg nem nőtt elemeit eltakarja azaz létében megtámadja és megsemmisíti” (JATC 1/1:110.). Majd, néhány sornyi részletező okfejtés után így folytatja: „...*az ihlet magának a teljes valóságnak fölosztója, amennyiben két részre bontja a valóságot: egyetlen, kiválasztott valóságelemre, és a többi ki nem választott valóságelemekre, amely utóbbiakat az előbbi elnyeli*, azaz az ihletben egyetlen valóságelem nyeli el a teljes valóságot” stb. (JATC 1/1:111.). A nyelv, amelyet itt József Attila használ, többféle filozófiai inspiráció összegzése, Pauler Ákos például éppúgy hozzájárult kialakulásához, mint a fenomenológia, vagy az egzisztencia terminust fölújító Karl Jaspers. Ez a sajátta tett filozófiai nyelv azonban nem fedheti el a módszeresen olvasó elemző elől azt a tényt, hogy maga a mondanó, a „tartalom” e ponton közvetlenül Ignotus inspirációjára utal vissza. Az első, még számozatlan, s kötőjelesen írott Neo-Vojtina címe: *Költés és való*, azaz ugyanaz a kettőség tematizálódik benne, mint József Attila szövegében (*költés/való = ihlet/valóság*). Maga az ignotusi szöveg pedig egyértelművé teszi az összefüggést. Ignotus ugyanis így beszélt cikkében: „A valóság, akárhol fogom meg és akármely porcikáját veszem szemügyre: összefügg a maga mindenségével térben és folyik szünet nélkül időben. Nincs az az *ez* vagy az az *itt*, ami magában állana, s nincs az a *most*, mely elébb jövő ne lett volna és azon minutumban múlttá ne válnék. Vagyis a valóság egyetemes és folyamatos, a *költés* pedig – hogy ennél az egy művésznél maradjunk – *kiszakít és megállít*. Azzal hogy egy részletet és egy időpontot kivesz a valóságból, menten meg is merevíti, s így, ha mégoly híven másolja is a valóságból, megfosztja a valóságától. Mert a valóság, mondom, összefügg és fluktuál, a kiszakított darab pedig magában áll és egy helyben marad. Ezzel olyan a valósághoz képest, mint a halál az élethez képest. [...] A valónak szimpla mása éppen a valónak legvelejeivel különbözik a valótól: a való él, a másolat halott. Életet – már mint művészi életet, ami más, mint a biológiai élet, az ad bele, ha az ember, aki másolt, ugyanúgy a maga emberi lelkét leheli bele munkájába, mint a természet lehelte volt a maga lelkét a valóba. A természetnek lelke az egyetemesség s a folyamatosság s a való ettől való. Az ember lelke a logika és az okság, s az ő alkotása ettől válik emberközönség számára »való«-vá” (Ignotus 1926a:63.).

Nem kétséges, a kétféle nyelv ellenére ez a két szöveg összetartozik: a „költés” (azaz József Attila nyelvén: az „ihlet” működése) a valóság kettéosztásán, s a kiválasztott valóságelem sajátos megformálásán alapul. Ez az elv Ignotusnál is, fölfedezettjénél is megvan. S a kiválasztás sem itt, sem ott nem egyszerű másolás: József Attila a kiválasztott elemet teljes valóságnnyivá növeli, Ignotus pedig – miközben az egyszerű másolatot „halottá” nyilvánítja – az alkotó „lelkét leheli” a műalkotásba. A műalkotás így Ignotusnál mint a másolatnál több, mint a szükségszerűség megképződése, megszerződése jelenik meg: „A novella vagy a regény vagy a dráma akkor szükségszerű, ha, egyebek közt, nincs motívuma, ami ne valamiből következék s amiből ne következék valami. Lehet aranyszálakból szöve, de ha csak egy szálát is elejt, értéktelenebb a papírnál, amire írták. [...] a szobrász, a festő, a költő még ezer és egy dolgot mondhat hozzá, de mind az ezer erre az egy végre megy: a szükségszerűségre. Organikusság, hitel, logika, egyensúly, konstrukció: mind ennek variánsai, motorai, ekvivalensei” (Ignotus 1926a:63.). Az utoljára említett, csak a műalkotásra jellemző mozzanat azért fontos, mert Ignotus szerint: „A »valóság«-ban nincs logika, csak az ember vetíti rá a maga belsejéből, hasonlóképpen nincs okság sem, csak az ember érzi ilyennek a némely jelenségek közt való funkciók mutatkozást, – de az ember

mégis logikával következtet s okság alapján állapít meg törvényszerűséget, s a valónak semmi, mégoly hű mása nem tesz rá való benyomást, ha nincs *szükségszerűnek* ki-módolva, *így* muszájnak, másképp nem lehetségesnek” (Ignotus 1926a:62.).

Ignotus e szükségszerűség-tézise, ha jól belegondolunk, József Attilának is alapelve volt. Ezért mondja majd később, hogy a műalkotás minden pontja archimédeszi pont, s ezért emlegeti még költői szövegben is, hogy „a líra: logika”. De legalább ennyire jellemző az is, hogy a műalkotásba „lelket lehelő” költés (ha tetszik: az ihlet) gondolata, nyelviileg nagyon rokon formában, egy másik értekező szövegében, a Babits-pamfletben is visszatér nála. *Az Istenek halnak, az Ember él* (1930) egyik helye szépen mutatja ezt: „Az anyag végtelen, határtalan, és noha minden egyes dologban rábukkanunk a lélekre, a dolgok egyetemének lelke mégis elsikkad előlünk. Hiszen a dolgok egyetemét nem szemlélhetjük közvetlenül, mint teszeme azt, egy cseresznyefát, hanem legfőljebb elmélkedhetünk róla. A szellem így bele is veszne az anyag végtelenségébe, ha egyáltalán beletörődne abba, hogy kivüle is legyen valami, ami határtalan. Ez az elme számára örület volna, a képzelet számára képtelenség, a lélek számára – ne tessék mosolyogni – világhiány. De éppen emiatt az ész addig serénykedett, mígnem fölfedezte az arisztoteleszi »végtelen regresszus lehetetlenségének« elvét. A képzelet addig csapongott kép után a képtelenségben, míg meg nem teremtette a mithoszokat. A lélek pedig e legnagyobb szükség okából *átlényegül ihletté*, mely a szemlélhetetlen világegész helyébe szemlélhető műegészet alkot. Műalkotáson kívül egészten soha nem szemlélünk” (JATC 1/1:216–217.). Nem kétséges, ez a nyelv lényeges pontokon különbözik az Ignotusétól, de az alapvető jelentőségű gondolat itt megint az Ignotusé: 'a lélek átlényegül ihletté'.

5

A költésnek valóságkettéosztó műveletként való fölfogása később is megmaradt József Attilánál. Figyelemre méltó tény, hogy koncepciója „marxistává” alakításakor, a nevezetes *Irodalom és szocializmus* című „szabadelődés” szerkesztett szövegében (1931) is fölbukkan ez a gondolat – változatlanul hangsúlyos elemként. „Hogyan alakul a mű?” – teszi föl itt a kérdést, majd így felel rá: „A művészi cselekedet, nevezzük ihletnek, először is két részre osztja a valóságot, azáltal, hogy kiválasztja azt a részt, ama valóságselemeket, amelyekből művét majd megalkotja. Ez persze nem úgy történik, hogy fog egy csomó szót, és elhatározza, hogy azokból alkot verset. De úgy értendő, hogy a vers egy-két sora a kölcsönösen függő kapcsolódás folytán eleve meghatározza a többit – vagyis *a mű világának minden pontja archimédeszi pont*. S a szóban forgó egy-két sort elfogadván, a művész elméletileg már ki is választotta a valóság egyik részét – ezt minden jó mű alkotása igazolja. Ezekkel a kiválasztott valóságselemekkel azután az ihlet, a művészi cselekedet, elfödi szemléletünk elől az összes többit, a ki nem választottat. Mármost világos, hogy a valóság kiválasztott részét az ihlet megrögzíti. Az is kétségtelen, hogy az ihlet rögzítette valóság csak része a valóságnak. Tehát – teszi föl itt a kérdést –: mi történik ezzel a megrögzített valóságrésszel?” Válasza pedig ez: „Ha belelépünk az ihlet rögzítette valóságba, a műalkotásba, ha átadódunk művésziségének, úgy a valóság kívül rekedt elemei elvesztik létüket, létük formáját. Nem tevékenykednek – egyszerűen nincsenek szemléletünk számára. Az ihlet tehát *megragad bizonyos valóságselemeket, a többiek és szemléletünk közé helyezi,*

és eltakarja a valóság egyéb részét, mint a telihold a napot napfogyatkozásor. Azaz szemléletileg teljes valóságnyivá növeli a kiválasztott valóságelemeket” (JAÖM 3:92.).

Ez az okfejtés, nem kétséges, már egyszerre teoretikus gondolatmenet és műhelyvalószínűség. Sokat elárul József Attila költői „gondolkodásáról”. Az életmű alkotáslélektani vizsgálatakor mindaz, amit itt elmond, jól hasznosítható is lenne. De az eddig megismert tények – s az intertextuális utalásoknak ezt a szöveget is átszövő hálózata – révén az is nyilvánvaló, hogy az ötlet forrása a *Költés és való*, Ignotus első „neovojtinája”.

Azaz, egy, az Ignotusétól lényeges pontokon különböző teoretikus „állványzat” mögött ugyanaz az alapelv jelenik meg még itt is, mint amit Ignotus 1926-ban egy pár lapos cikk keretében fölvetett. Az 1928–30-as értekezésekben így, a filozófiai „állványzat” mögött immár fölmutatható az az alkotói elképzelés is, amelyért *A művészet metafizikájának* (majd származékainak) egész gondolati konstrukciója létrejött.

6

Az értekező szövegekben van József Attilának egy, versmagyarázat közben használt jellegzetes szava, a *tehetetlen*. E cikkben is idéztem már egyik előfordulását, József Attila Babitsnak *Egyfajta kultúra* című verséről szólva fogalmaz így: „akasszanak föl, ha értem, de nyelvünknek ennél rútabb, szutykosabb, tehetetlenebb és alantasabb mozdulatát még nem vettem fülembe” (JATC 1/1:218.). Mi ez a *tehetetlen*? Alighanem a nem kifejező, nem érzékletes nyelvi elem: szó vagy sor minősítése. Erre enged legalábbis következtetni az *Ady-vízió* egyik helye, amely így szól: „Ady sokszor művésztelen (*tehetetlen*) sort kavart politikai verseibe, melyekből elég cifrákat idéz Kosztolányi” (JATC 1/1:154.). A *tehetetlen*, vagyis művésztelen sor pedig nyilvánvalóan olyan, amelyik nyelvileg nem él, nincs kifejező és megjelenítő ereje. Más forrásokból, így Vágó Márta emlékezéseiből is tudjuk, hogy József Attila eszménye ez az érzékletes és kifejező nyelv volt, Vágó Márta több olyan esetet is leír, amikor a költő ezt az elvét (s vonatkozó saját gyakorlatát) magyarázta (vö. Vágó 1975. 223; 271.).

Úgy vélem, ez az elv nagyrészt saját tapasztalat leszűrődése: tehetsége természete, nyelvi érzékenysége eleve fogékonyra tehette ennek fölismerésére. De tudatosításában alighanem Ignotusnak, közelebbről az „ötödik” Neovojtinának volt meghatározó szerepe. Ebben a *Nyelv és írás* című cikkében Ignotus saját nyelvelméletét vázolja föl, s a „nyelvnek magyarságát” magyarázva leírja, hogy azt „a szavaknak rendje, fűzése, gondolkozás arántos menete teszi. S e rendet, a mondatok *következései építését* nem csakis a grammatikus következetesség s érthetőség igazítja, hanem, *ami minden beszédes beszédnek s kifejező írásnak titka: az, hogy a szavak eredendő értelme benne legyen a mondójuk vagy leírójuk érzésében*, s mikor – hogy példán mutassam – a *fásult* vagy az *elcsigázott* szót leírja: aközben szemmel lássa, szinte újjal tapints, hogy ez *fásodottat*, *fává lett* jelent, s az *elcsigázott* ember olyan, mint akit kínvallatáskor megcsigáztak, csigával feszítettek kötélre – a legrettenetesebb kínzás.” Majd gondolatmentét így folytatja: „Minden ezen fordul; azon, hogy a *szónak értelme mindig eleven legyen mondójában s így a nyelv minden mondattal újjászülessék s a mondanivaló mint valamely megérezkelt esemény menjen az olvasó előtt végbe, sőt történjék az olvasóval*” (Ignotus 1926d:958.). A „mondatok következtetési építésének” ez az elve, illetve ennek leírása nemcsak összhangban van József Attila eszményével, de – ismételjük meg – alighanem annak *tudatosítója* is volt.

Ignotus nyelvszemléletének más eleme is fölbukkan ugyanis költőnkénél. Itt s most jellemzésül elég talán két példát hozni erre. Az egyik: Ignotus beszél a „magyar szó igézetes voltá”-ról, arról, hogy a „magyar szó még frissen megmaradt” annak, „ami elejével minden nyelvnek minden szava volt: *igének*, azaz *mágikusnak*, mint amikor az ébredő emberállat először álméltkodott el rajta, hogy felebarátom dűnnyög egypár hangot s erre az én lelki-szemem előtt látomás kóvályodik. A magyar szó igézetes volta minden magyar író t számáná avathat, ki tud ördögöt űzni, lelkeket marasztani” (Ignotus 1926d:960.). Ha ismerjük Tverdota Györgynek József Attila „nyelvelméleti” tájékozódásáról írott cikkeit, azonnal föltűnik, hogy az általa leírt tájékozódás ezzel az érveléssel teljes összhangban zajlott le. Föltűnő például az alkotónak *sámán*-ként, illetve (József Attilánál) „vajákos, táltos, bú-bájós”-ként való fölfogása (vö. JATC 1/1:216., vö. 239.). Azaz, bár mint mindig, e vonatkozásban is többféle inspirációból merített a költő, a személyes érzelmi „érdekelttség” megléte nyilvánvalóvá teszi, hogy az irodalmi tekintéllyel is alátámasztott, elsődleges inspiráció e vonatkozásban alighanem az „ötödik” Neovojtina volt. A második mindenképpen megemlítendő példa, amely persze az előbbivel is összhangban áll, bár esetleg meglepő – Ignotusnak a népnyelvhez, közelebbről a paraszti nyelvhez való viszonya: „nekünk csak paraszti népnyelvünk van s van úri irodalmi, mely annyiban gyökeres, ami parasztit szed föl” (Ignotus 1926d:955.). Ez az ignotusi tézis két okból bír számunkra jelentőséggel. Az egyik: Ignotus szerint, mint láttuk, megmaradt a magyar szó „igézetes volta”, s – ellentétben a nyugati nyelvek állapotával – ez „nem kopott el”. A másik: ezt az „igézetes”, „el nem kopott” magyar szót Ignotus szerint a parasztság őrizte meg, nem a társadalmi elit. A magyar nyelvet a némettel összevetve mondja: „a régi, nagy költészetnek, a régi zamatos nyelvnek nálunk is, mint nálunk, folyamatossága szakadt; a nyelvnek fogyatéka éppúgy az alja népnél húzódtott meg”, mint nálunk (Ignotus 126d:957.). Az „alja nép”-nek ez a nyelv-megőrző szerepe, ismeretes, a húszas évek végén József Attilának is meggyőződése volt. Elegendő, ha *A Magyar Mű és Labanc szemle* című, az Uj Magyar Föld 1930. évi 1. számában megjelent polemikus írására utalunk, ahol egyebek közt így írt: „...a nemzet hordozói nem a nurs, gouvernante és fräulein nevelte kevesek, hanem a nép, amelyet ezer esztendőn át hiába próbáltak még nyelvétől, kultúrájától is megfosztani; nem törvénykezett latinul, mint a kíméletlen köznemesség, nem udvarolt franciául, mint a nagyobbreszt erkölcsstelen főuraság és nem kötött üzleteket németül, mint a pocakosodó polgárság. Csak dalolt, magyarul. Csak tiszta kultúrát csinált. Csak azt tette, hogy egyáltalán van még magyar a világon” (JATC 1/1:240.). Majd: „minthogy pedig a meglétében újból anyaggá váló nyelvet valóságosan a nép teremtette, azt kapjuk eredményül, hogy még a műköltészet alapanyagát is a nép szolgáltatja. Méltóztassék, vagy kegyeskedjék egy kicsit körülnézni és belátni, hogy a nép nyelve ma is mennyivel színesebb, gazdagabb az úgynevezett irodalmi nyelvénél, amely amannak csupán egyszerűsített és részben tönkretett változata” (JATC 1/1:246.).

Csak mintegy zárójelben jegyzendő meg: kétségkívül van némi pikantériája annak, hogy ezt a narodnyik ízű érvelést József Attila éppen Ignotus cikkétől (is) inspiráltan vette papírra. S az is igaz, Ignotus hangsúlyai mások voltak, ő a „zamos” nyelvnek a paraszti szűkülésében problémát is látott. Mindez azonban nem változtat a lényegen: Ignotus nyelvelmélete is azok között a koncepciók közt tartandó számon, amelyek alakították József Attila gondolkodását. S az igazi magyar nyelvet Ignotus is a parasztiban találta

meg: „S a magyar nyelv balvégzete ott kezdődik, a XVII-ik század derekán túl, mikor lennmaradt s lemaradt a szegényi, a paraszti népben, de a középső és felső nemzetrétegek, vagyis éppen amelyek gondolkoznak: ezek vagy idegen nyelvet cseréltek, mint a fő- s a tudós rendek, vagy idegen fajták s nyelvűek voltak, mint a polgárság. Így aztán a gondolkozó magyar ember esze saját nyelvének menete szerint járt s mikor a visszamagyarosodott vagy elmagyarosodott magyar megint rákapott a magyar nyelvre: az ő személyes eszjárása más volt, mint a nyelvéé, s hiába volt magyar s hiába született bele, ha vidéken született, a legzamatatosabb nyelvbe: ahogy a szélesedett gondolkodás számára szűknek maradt vagy szűkké csökkent magyar nyelvet hozzátágította az új gondolkodáshoz: úgy cselekedte ezt, mint valamely német vagy francia vagy makkaróni-latin ember cselekedné a magyar nyelvvel – cselekedte akkor is, ha maga már nem tudott sem németül, sem franciául, sem deákul, sőt egy mukkot sem tudott másképp, mint magyarul. Nehéz elhinni, de úgy van, hogy vannak emberek, kik semmi nyelven nem tudnak, s minálunk sok az ilyen ember, s a törzsökös magyarok közt nem kevesebb, mint a nem törzsökösök közt” (Ignotus 1926d:958–959.).

A paraszti nyelv azonban, megőrizve „zamatát”, frissességét, szerinte is a költészet nyelve, s „a magyar szó igézetes volta minden magyar író t sámán-ná avathat, ki tud ördögöt úzni, lelkeket marasztani, s a Teremtő teremtette világban magának is uraságot, országot kiolvasni” (Ignotus 1926d:960.).

7

Fölmerülhet a kérdés, miért írta Ignotus a neovojtinákat? Pontosabban: miért adta elméleti fejtegetéseinek éppen ezt az (al)címet? Ha arra gondolunk, hogy ez a megnevezés Arany Jánosra való utalás, s Ignotus a vele való összetartozását akarta kinyilvánítani, aligha tévedünk nagyot. Arany János a nyugatosoknak is egyik megbecsült elődjük, vonatkoztatási pontjuk volt – vele szemben legfőljebb Ady ütött meg kritikusabb hangot. Ám Ignotus cikksorozata mégsem csupán az Aranyra való visszautalásként értelmezhető. Közvetlen előzménye, már-már kiprovokálója alighanem József Attila fölfedezőjének, Juhász Gyulának két verse volt. Juhász ugyanis 1924-ben, majd 1925-ben is az Arany megjelenítette Vojtina maszkjában szólalt meg. Előbb *Vojtina új ars poétikája a fiatal költőkhöz*, majd *Vojtina új levele öccséhez a drámaírásról* címmel közölt egy-egy verset. 1926-ban pedig e két verse (fordított sorrendben) együtt is megjelent a Petőfi Társaság *Költemények* című jubiláris kötetében. Ignotus nem utal közvetlenül Juhász verseire, sem vitatva, sem egyetértve nem hivatkozik rájuk, de nyilvánvalóan ismerte őket. Bécsi, 1926 tavaszi találkozásukkor valószínűleg beszélgettek is a versek mögött meghúzódó problémákról, a költészet hogyan továbbjáról, s az elvibb jellegű *Vojtina új ars poéticája* konkrétan is szóba kerülhetett köztük – Ignotus maga is ars poéticát írt. (Első cikke végén magát a szót is kimondta, leírta.) A versnek és a cikksorozatnak az összevetése nem is lenne tanulság nélküli, hiszen a modern magyar irodalom két, ekkorra már megtört pályájú jeles alkotója, a „vidéki” költő és az „emigrációba” kényszerült debatter (maga is költő) kettős fénytörésében láthatnánk meg az „új” irodalom önképét. Erre azonban most nem vállalkozhatom, hiszen eltérítene a vállalt feladattól. Juhász Gyula versének két részletét azonban érdemes ide jegyeznünk.

Az egyik, rövidebbik részlet ez: „Mert szép az export és expressio is, / (Noha magam nem élek már vele), / De a poézis mégiscsak poézis” (JGYÖM 2:357.). A másik, kicsit hosszabb rész pedig ez (uo. 356.):

*Mit bánom én, hogy mit vallasz Uradnak
És Istenednek és hogy mit tagadsz,
Hogy mit gondolsz a költésről magadban
És társaságban, nem bánt már a harc,
Mit izmusok szélmalma s nyája ellen
És mellett vívnak ifjak és nagyok,
Már én a költőt várom mind a versben
S ha nincs benne, hoppon maradok.*

Ez a két rész számunkra önmagában is roppant tanulságos. A szöveg egynémely jellegzetes szava (*költés, expressio*) Ignotusnál is visszaköszön. A cikksorozat első részének a címe, mint láttuk, *Költés és való*, s a szövegben, első említésekor, e szó idézőjelben jelenik meg: „a művészet, tehát a »költés« éppen ott kezdődik” stb. Az expressio szó pedig éppen József Attilával kapcsolatban íródott le: „Gyönyörű szép – s ez a vers nem lett, nem lehetett volna meg, ha előtte nincs népdal és expressió, verses vers és szóval mondó vers” (Ignotus 1926c:469.). De ezeknél az apró, ám árulkodó szövegek közötti összekapcsolódásoknál fontosabb, hogy mind Juhász, mind Ignotus egy avantgárd *utáni* poétika lehetőségeit kereste s igazolta. Az újraalapozott klasszikus modernséget.

Abba az irányba tapogatódtak tehát, amelybe közös fölfedezettjük, a fiatal József Attila is elindult.

IRODALOM

- Ignotus 1926a: *Költés és való. Neo-Vojtina*. = Nyugat, július 1., 62–64.
 Ignotus 1926b: *Művészetek és lehetőségek. Neovojtina 2.š.* = Nyugat, augusztus 16., 243–245.
 Ignotus 1926c: *Vers és verselés. Neovojtina 3.š.* = Nyugat, szeptember 16., 464–469.
 Ignotus 1926d: *Nyelv és írás. Neovojtina 5.* = Nyugat, karácsony, 955–960.
 JALev: József Attila levelezése. Összeáll. H. Bagó Ilona, Hegyi Katalin és Stoll Béla, sajtó alá rend és jegyz. Stoll Béla. Bp. 2006.
 JAÓM: József Attila *Összes művei III. Cikkek, tanulmányok, vázlatok*. Sajtó alá rend. Szabolcsi Miklós. Bp. 1958.
 JATC 1/1: József Attila: *Tanulmányok és cikkek 1923–1930. Szövegek*. Közzéteszi Horváth Iván et al. Bp. 1995.
 JGYÖM: Juhász Gyula *Összes művei 1–3. köt. Versek*. Sajtó alá rend. Ilia Mihály és Péter László. Bp. 1963.
 KJA: *Kortársak József Attiláról*. Összeáll. Bokor László, sajtó alá rend. Tverdota György. Bp.
 Lengyel András 2005a: „...íme a költő, aki indul magasba és mélybe” *Juhász Gyula, József Attila és a „provincia”*. = Szeged, április–május, 9–13.
 Lengyel András 2005b: *A Nincsen apám se anyám ósváltozatának töredéke*. = Forrás, 4. sz. 3–20.
 Németh Andor 1973: *A szélén behajtva. Válogatott írások*. Szerk. Réz Pál. Bp.
 Pikler Gyula 1926: „*Költés és való*” *Felelet Ignotusnak*. = Nyugat, július 16., 146–147.
 Tverdota György 1998: *A komor föltámadás titka. A József Attila – kultusz születése*. Bp.
 Vágó Márta 1975: *József Attila*. Bp.
 Varga Katalin összeáll. 2005: „*És ámulok, hogy elmúlok*” *József Attila iratai*. Bp.